

Proměny právního postavení ženy v Rakousku ve 20. století

Miroslav Šepták

*Filozofická fakulta, Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích
Oddělení fondů nestátní provenience a archivních sbírek, Národní archiv, Praha
Kontaktní e-mail: mseptak@ff.jcu.cz; miroslav.septak@nacr.cz*

Changes in the Legal Status of Women in Austria in the 20th Century

Abstract:

For a long time, legislation codified the unequal status of women in Austrian society in relation to men. Nevertheless, in the early 1970s, some blatantly discriminatory provisions based on the General Civil Code (1811) and the Criminal Code (1852) were still in force. Although Austria was one of the first European states to grant women universal suffrage, their position did not improve significantly in fact or in law during the First Republic. After World War II, the ruling coalition of the Austrian People's Party and the Socialist Party of Austria became aware of the archaic nature of family and criminal law. Substantial changes in this area were hindered / prevented by the need for government compromise. During the one-color social democratic governments led by Bruno Kreisky, several important legal norms were adopted. For example, the reform of the criminal law brought about the legalization of adult homosexuality, zoophilia, the introduction of fines instead of imprisonment, and above all, the legalization of abortion. The reform of family law meant, for example, the equalization of illegitimate children with children born in marriage, the introduction of the principle of equal rights in marriage for men and women, and changes in the area of community property and divorce. From the mid-1980s to the end of the millennium, women's issues policy was based on the renewed cooperation between the SPÖ and the ÖVP at the federal level. The grand coalition continued to separate the policies in support of women and family policy. There was the introduction of marital and partner rape into the criminal code, as well as the possibility of equal maternity leave for men and women. Despite significant progress, the lower woman's financial remuneration for identical work persisted, as did their rather negligible representation in politics at federal, state, and municipal levels, not to mention their attainment of leading positions in state-owned enterprises and private companies.

Keywords: history; 20th century; Austria, women; abortion; legal reforms; Christian Broda; Bruno Kreisky

Klíčová slova: dějiny; 20. století; Rakousko; ženy; interrupce; právní reformy; Christian Broda; Bruno Kreisky

DOI: 10.14712/2464689X.2022.23

Po dlouhou dobu nahlížela rakouská společnost na obě pohlaví rozdílně. Ženy byly fakticky jakýmsi majetkem v rukou svých otců nebo manželů; nemohly vykonávat mnohá povolání ani svobodně studovat vybrané obory. Změnu jejich nerovnoprávného postavení postupně přinesla až podstatná demokratizace myšlení, která pomohla pozvolna překonat společenské stereotypy. Cíl předloženého příspěvku spočívá v přiblížení emancipace žen v Rakousku během 20. století s ohledem na vývoj zásadních právních předpisů. Jedná se o dosud zcela opomíjené téma v rámci českých společenských věd.

Poprvé formulovaly ženy uceleným způsobem vlastní priority v revolučním roce 1848 založením prvního demokratického spolku ve Vídni. Požadovaly svobodný přístup ke vzdělání i povolání nebo možnost spolurozhodovat o věcech veřejných. V průběhu dalších let aktivita žen v těchto oblastech zintenzivnila a přinesla dílčí výsledky v podobě založení prvního dívčího gymnázia, možnosti studovat na vídeňské univerzitě na filozofické a lékařské fakultě. U příležitosti prvního mezinárodního dne žen 19. března 1911 vyšlo ve Vídni do ulic zhruba 20 000 z nich s požadavky všeobecného volebního práva, práva na vzdělání, svobodné volby povolání, sociálních jistot a míru.¹

Teprve 1. světová válka znamenala (nejenom) v Rakousku zásadní průlom. Důležitá role žen v zázemí války, především v zásobování obyvatel i bojující armády, spolu se všeobecnou vlnou demokratizace evropského kontinentu, významně přispěly v Rakousku k přijetí všeobecného volebního práva bez ohledu na pohlaví.² V únoru 1919 v rámci voleb do Konstitučního národního shromáždění se ucházelo o důvěru oprávněných voličů celkem 115 žen.³ Největší poměrné zastoupení, zhruba kolem 20 %, dosáhly na kandidátkách Občanské demokratické strany (*Bürgerlich-demokratische Partei*) a Demokratické strany (*Demokratische Partei*).⁴ Cesta do rakouského parlamentu však vedla pouze prostřednictvím etablovaných politických subjektů, jejichž kořeny sahaly do dob existence habsburské monarchie. Přesto jim volební premiéra nakonec přinesla alespoň nepatrný

¹ K vývoji ženského hnutí a pohledu na volební právo žen během existence Rakousko-Uherska srov. např. BADER-ZAAR, B. Bürgerrechte und Geschlecht. Zur Frage der politischen Gleichberechtigung von Frauen in Österreich 1848–1918. In: GERHARD, U. (hrsg.). *Frauen in der Geschichte des Rechts. Von der Frühen Neuzeit bis zur Gegenwart*. München: C. H. Beck, 1997, s. 547–562; TÁŽ. Frauenbewegungen und Frauenwahlrecht. In: RUMPLER, H. – URBANITSCH, P. (hrsg.). *Die Habsburgermonarchie 1848–1918, Bd. 8/1, Politische Öffentlichkeit und Zivilgesellschaft – Vereine, Parteien und Interessenverbände als Träger der politischen Partizipation*. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2006, s. 1005–1027. K událostem 19. března 1911 srov. z dobového tisku například Die Frauen für Ihr Recht. *Arbeiter-Zeitung*, 1911, Jhrg. 23, Nr. 79, 20. 3. 1911, s. 1–4.

² Staatsgesetzblatt für den Staat Deutschösterreich Nr. 5/1918, Gesetz vom 12. November 1918 über die Staats- und Regierungsform von Deutschösterreich, 1. Stück, s. 4.

³ Wahlblatt der „Neuen Freien Presse“. *Neue Freie Presse*, 1919, Nr. 19567, 14. 2. 1919, s. 5–11; Nr. 19568, 15. 2. 1919, s. 5–8.

⁴ BADER-ZAAR, B. Die politische Partizipation der bürgerlich-liberalen Frauenbewegung in Österreich 1918–1934. *Österreichische Zeitschrift für Geschichtswissenschaften*, 2015, Jhrg. 26, Heft 2, Frauen – Politik – Transformation, s. 100–103.

úspěch v podobě zisku osmi ze 170 možných mandátů. Pro pozdější dobu pokládám za příznačné, že sedm z nich uspělo na kandidátní listině sociálních demokratů, pouze jedna v řadách křesťanských socialistů. Naopak žádná žena nezískala mandát v rámci roztržitěných nacionálně-liberálních uskupení.⁵

Během existence první republiky se názory třech hlavních politických proudů na roli ženy lišily. Ve svých programech sice požadovaly zrovnoprávnění obou pohlaví, nicméně současně narážely na limity vlastní ideologie. Křesťanští socialisté vycházeli ze striktního rozdělení rolí v rodině. Žena se měla starat o domácnost, případně pracovat jen v sociální oblasti, přičemž podobně uvažovali také nacionální liberálové. Sociální demokraté zastávali flexibilnější stanovisko. Požadovali svobodný přístup žen do všech pracovních odvětví s výjimkou manuálně exponovaných prací.⁶

Ve vnitřním rozhodovacím procesu zastávaly ženy podřadnou roli, zřídka kdy dokázaly alespoň upozornit na nerovnoprávné postavení ve společnosti. Výjimku představovaly dva návrhy na reformu rodinného práva z pera opoziční sociálně demokratické poslankyně Adelheid Poppové.⁷ Koncem roku 1923 iniciovala spolu se stranickým kolegou Albertem Severem⁸ novelizaci, resp. úplné zrušení některých paragrafů Všeobecného občanského zákoníku z roku 1811 (*Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch*, ABGB).⁹ V červenci 1925 podala Poppová návrh Zákona o zrovnoprávnění pohlaví v rodinném právu. Upozorňovala přitom na rozpor mezi proklamovanou rovností muže a ženy v rakouské Spolkové ústavě a faktickým stavem.¹⁰ Oba návrhy plénum Národní rady prodiskutovalo, avšak nezískaly dostatečnou podporu napříč politickým spektrem. Na dlouhou dobu představovaly poslední vážnější pokus o zlepšení postavení žen v rakouské společnosti.

Po bezmála 15leté existenci demokracie ve státě pod Alpami následovalo období, kde společenská a politická pluralita pozvolna zmizela. Autoritativně-konzervativní režim systematicky potlačoval elementární lidská práva a redukoval vliv žen v rozhodovacím procesu na naprosté minimum. Následné včlenění Rakouska do Velkoněmecké říše pouze stvrdilo tento negativní trend. Zároveň právě 2. světová válka způsobila svými dosud v historii nepoznanými nároky na lidské zdroje nepřímo narušení tradičního vnímání ženy starající se výhradně o domácnost a rodinu. V důsledku zvýšené poptávky po mužích na frontě musely mnohé z žen zaplnit vzniklou mezeru a převzít dosud málo vyzkoušenou nebo zcela nepoznanou roli ve válečném úsilí.¹¹

⁵ PARLAMENTSDIREKTION (hrsg.). *Frauen im Parlament. Nationalrat und Bundesrat 1919–1934, 1945–2019*. Wien: Parlamentsdirektion, 2019.

⁶ LECHNER, O. *Familie – Recht – Politik. Die Entwicklung des österreichischen Familienrechts im 19. und 20. Jahrhundert. Mit einem Geleitwort von Christian Broda und Walter Hauser*. Wien – New York: Springer-Verlag 1987, s. 123.

⁷ Adelheid Poppová (1869–1939), jedna ze zakladatelek dělnického hnutí žen, 1918–1923, členka Vídeňské obecní rady, 1919–1934 poslankyně Konstitučního národního shromáždění, resp. Národní rady.

⁸ Albert Sever (1867–1942), poslanec dolnorakouského zemského sněmu a Říšské rady, 1919–1921 zemský hejtman Dolního Rakouska. V letech 1918–1934 člen Provizorního národního shromáždění, Konstitučního národního shromáždění a Národní rady.

⁹ Návrh zákona číslo 45/A z 30. prosince 1923 je otištěn v: LECHNER, *op. cit.*, s. 567–574.

¹⁰ Návrh zákona číslo 204/A z 21. července 1925 je otištěn v: LECHNER, *op. cit.*, s. 575–580.

¹¹ DÖRFLER, S. – WERNHART, G. *Die Arbeit von Männern und Frauen. Eine Entwicklungsgeschichte der geschlechtsspezifischen Rollenverteilung in Frankreich, Schweden und Österreich. Forschungsbericht Nr. 19*. Wien: Österreichisches Institut für Familienforschung an der Universität Wien, 2016, s. 21–22.

Období pozvolných reforem: 1945–1970

Po 2. světové válce se muselo Rakousko vypořádat s rozdělením na čtyři okupační zóny. Směrodatní představitelé alpského státu pokládali za jednoznačnou prioritu hospodářskou rekonstrukci země a znovunabytí suverenity. Vládnoucí velkou koalici složenou z křesťanskodemokratické lidové strany (*Österreichische Volkspartei*, ÖVP) a sociální demokracie (*Sozialistische Partei Österreichs*, SPÖ) příliš zaměstnávalo manévrování na tenkém ledě mezinárodní politiky i snaha zabránit sociálním otřesům.

Přesto v padesátých letech 20. století došlo k přijetí dvou významných právních normativů vztahujících se především na ženy. V roce 1954 Zákon o práci z domova (*Heimarbeitsgesetz*) vymezil poprvé v rakouském právním řádu pojem „práce z domova“ a stanovil pro takto zaměstnané právo na dovolenou, příplatky za práci během státního svátku nebo nemocenské dávky.¹² O tři roky později Zákon na ochranu matek (*Mutterschutzgesetz*) zakázal práci žen šest týdnů před porodem dítěte a šest týdnů po něm.¹³ Současně jim umožnil nastoupit na neplacenou mateřskou dovolenou v maximální délce šesti měsíců.¹⁴ V roce 1960 došlo k novelizaci zákona na ochranu matek. Přinesla prodloužení mateřské dovolené na jeden rok i nárok na určitou finanční kompenzaci.¹⁵

Vládní koalice si byla vědoma archaičnosti rakouského právního řádu, z nichž některá ustanovení vycházela ještě ze ABGB, případně z Trestního zákoníku (*Strafgesetz*) z roku 1852. Především § 91 a 92 ABGB jednoznačně diskriminovaly ženy v manželském svazku. Muž byl výslovně prohlášen za „hlavu rodiny“. Určoval její trvalé bydliště, výchovu a volbu povolání svých potomků. Zákon mu ukládal povinnost odpovídajícím způsobem zabezpečit rodinu. Žena se měla starat o domácnost a pečovat o děti.

První pokusy zahájit obsáhlou reformu právních normativů podnikla ještě vláda pod vedením lidovce Julia Raaba. V dubnu 1954 schválila jednomyslně Národní rada rezoluci o zásadní změně trestního práva. O dva měsíce později rakouský parlament podpořil prohlášení o vzniku reformní komise složené ze zástupců akademické sféry, soudnictví, státního zastupitelství, úředníků ministerstva spravedlnosti a právního výboru Národní rady. Komise předložila první návrh teprve v roce 1960. Mezi nejkontroverznější témata patřila legalizace homosexuality, umělého přerušování těhotenství a úpravy zániku manželství. O dalších klíčových tématech panovala mezi členy reformní komise zásadní shoda.¹⁶ V roce 1966 navrhl tehdejší ministr spravedlnosti Christian Broda¹⁷ obsáhlou novelu trest-

¹² Bundesgesetzblatt für die Republik Österreich Nr. 66/1954, (dále jen BGBl.), Bundesgesetz vom 10. März 1954 über die Heimarbeit (Heimarbeitsgesetz), 13. Stück, s. 373–388.

¹³ V roce 1974 došlo k prodloužení ochranné lhůty ze šesti na osm týdnů. Srov. BGBl. Nr. 178/1974, Bundesgesetz vom 6. März 1974, mit dem das Mutterschutzgesetz geändert wird, 159. Stück, s. 1088–1092.

¹⁴ BGBl. Nr. 76/1957, Bundesgesetz vom 13. März 1957 über den Mutterschutz (Mutterschutzgesetz), 22. Stück, s. 561–569.

¹⁵ BGBl. Nr. 240/1960, Bundesgesetz vom 28. November 1960, mit dem das Mutterschutzgesetz, BGBl. Nr. 76/1957, abgeändert wird, 69. Stück, s. 2165. Tento zákon umožnil prodloužení placené mateřské dovolené na jeden rok.

¹⁶ SERINI, E. Entwicklung des Strafrechtes. In: WEINZIERL, E. – SKALNIK, K. (hrsg.). *Österreich. Die Zweite Republik, Band 2*. Graz – Wien – Köln: Styria Verlag, 1972, s. 109–134; FISCHER, H. *Die Kreisky Jahre*. Wien: Löcker Verlag, 1993, s. 100.

¹⁷ Christian Broda (1916–1987), právník, původně člen Komunistické strany Rakouska, v letech 1957–1959 člen Spolkové rady za SPÖ, 1959–1983 poslanec Národní rady. 1960–1966, 1970–1983 ministrem spravedlnosti. K jeho osobě nejlépe WIRTH, M. *Christian Broda. Eine politische Biographie*. Wien: Vienna University Press, 2011.

ního práva. Další projednávání zhatil rozpad velké koalice. Po déle než dvou dekáдах fungující, nikoli však nekonfliktní vzájemné spolupráce se rýsovaly jiné varianty vládnutí.

ÖVP vedená tehdejšími spolkovými kancléřem Josefem Klausem dokázala zužitkovat některé nedostatky socialistů. V parlamentních volbách v roce 1966 získala absolutní většinu mandátů v Národní radě. Mohla tak vytvořit premiérové v rakouské historii jednobarevný kabinet, aniž by musela brát zřetel na požadavky sociální demokracie. Kancléř Klaus pověřil vedením ministerstva pro sociální správu Gretu Rehorovou. Tato politička patřila mezi členy vlivné lidovecké zájmové organizace Rakouského svazu dělníků a zaměstnavatelů (*Österreichischer Arbeiter- und Angestelltenbund*) a měla dlouholeté zkušenosti s prací v parlamentu. Za čtyřleté funkční období vypracovalo ministerstvo pod vedením Rehorové více než 100 právních normativů. Její vládní účast zahájila tradici zastoupení žen ve spolkové vládě, čímž dosáhly jednoho z významných milníků ve společnosti.¹⁸

Vláda konzervativního politika Josefa Klause odstartovala období modernizace Rakouska například v oblasti reformy zestátněného průmyslu, bytové výstavby nebo podpory výzkumu a technologií. Přípravované podstatné změny v manželském, rodinném a trestním právu zůstaly z drtivé části pouze v rovině úvah, patrně z důvodu hospodářských obtíží, jímž kabinet musel čelit v druhé polovině čtyřletého funkčního období.¹⁹

Nezahálela rovněž tehdy opoziční sociální demokracie. Pod vlivem nového předsedy Bruna Kreiského provedla nutnou personální i programovou proměnu. Socialisté vypracovali osm reformních programů, v nichž prezentovali budoucí vizi rozvoje Rakouska v následujících desetiletích. Jeden z nich pod názvem „Více právní ochrany pro státní občany“ vznikl pod vedením zkušeného právníka a někdejšího ministra spravedlnosti Christiana Brody.²⁰

Kreiského éra: „reformy století“

Parlamentní volby 1. března 1970 daly odpověď na otázku, kdo bude pokračovat v další modernizaci Rakouska. Soubor o důvěru voličů skončil překvapujícím triumfem sociální demokracie. SPÖ v čele s Brunem Kreiským úspěšně zvládla přechod od třídní k integrační straně. Programové priority propojila s moderně pojatou předvolební kampaní ostře kontrastující se staromódním stylem konkurenčních lidovců.²¹ Když následně ztroskotala jednání o vzniku velké koalice SPÖ a ÖVP, přistoupil Kreisky k vytvoření menšinového kabinetu s tichou podporou Svobodných (*Freiheitliche Partei Österreichs*). Vládní prohlášení první Kreiského vlády avizovalo v Rakousku velké změny. Kancléř zařadil právní

¹⁸ Grete Rehorová (1910–1987), poslankyně Národní rady (1949–1970), členka předsednictva ÖVP, 1966–1970 ministryně pro sociální správu. K Rehorové srov. STEININGER, B. Grete Rehor. In: DACHS, H. – GEHRLICH, P. – MÜLLER, W. C. (hrsg.). *Die Politiker: Karrieren und Wirken bedeutender Repräsentanten der Zweiten Republik*. Wien: Manz Verlag, 1995, s. 479–485.

¹⁹ KRIECHBAUMER, R. Die Strafrechtsreform. In: KRIECHBAUMER, R. (hrsg.). *Österreichs Innenpolitik 1970–1975. Österreichisches Jahrbuch für Politik*, 1981, Sonderband 1, s. 211–215.

²⁰ SOZIALISTISCHE PARTEI ÖSTERREICHS. *Mehr Rechtsschutz für den Staatsbürger. Für ein modernes Österreich. Das Justizprogramm der SPÖ*. Wien: Götz Druck, 1969. Sumárně k aktivitám Ch. Brody WIRTH, *op. cit.*, s. 366–376.

²¹ K parlamentním volbám 1970 nejpodrobněji srov. HÖLZL, N. *Propagandaschlachten. Die österreichischen Wahlkämpfe 1945 bis 1971*. Wien: Verlag für Geschichte und Politik, 1974, s. 140–161. Novější interpretaci na základě zohlednění zápisů předsednictva ÖVP nabízí ŠEPTÁK, M. Rakouská lidová strana a parlamentní volby v roce 1970. *Moderní dějiny*, 2021, roč. 29, č. 1, s. 241–270.

reformy hned na druhé místo za úpravy volební soutěže.²² Spoléhal přitom na Christiana Brodu, jehož aktivity měly napomoci k udržení obrazu práceschopného kolektivního orgánu.

Menšinová socialistická vláda si byla vědoma svého vratkého postavení v Národní radě, proto ministerstvo spravedlnosti nejprve předložilo tzv. malou reformu trestního práva (*kleine Strafrechtsreform*). Návrh zákona schválila 8. července 1971 po devítihodinové rozpravě drtivá většina přítomných zákonodárců (150 pro × 9 proti).²³ Malá reforma trestního práva zahrnovala legalizaci lesbické lásky a mužské homosexuality u dospělých, zoofilie a částečnou dekriminální cizoložství.²⁴ Další, tentokrát daleko kontroverznější fáze reformy trestního práva, měla následovat až po předčasných parlamentních volbách.

V říjnu téhož roku rozhodoval elektorát o novém složení Národní rady. Kreisky vyvolal takticky předčasné volby v době, kdy lidovci zmítala vnitřní krize zapříčiněná nezvyklým pobytem strany v opozici. Menšinová socialistická vláda navíc mohla vykázat několik pro veřejnost důležitých výsledků v podobě zkrácení prezenční vojenské služby, zmíněných změn trestního práva, zavedení jízdného zdarma pro školáky nebo zrušení 13. školního roku a přijímacího řízení na vyšších všeobecně vzdělávacích školách.²⁵ SPÖ obhájila vítězství, a navíc poprvé v rakouských dějinách získala absolutní většinu mandátů v Národní radě. Kreisky vytvořil jednobarevnou socialistickou vládu s pohodlnou parlamentní většinou.²⁶

Ministerstvo spravedlnosti nezhálo a několik týdnů po volbách předložilo plénu Národní rady návrh tzv. velké reformy trestního práva (*große Strafrechtsreform*) o 328 paragrafech a 479 stranách.²⁷ Vycházel z myšlenky, že trestní zákon má být uplatněn pouze v případě ochrany společnosti před protiprávním jednáním delikventů v momentě, kdy selhaly jiné prostředky nápravy.²⁸ Nejvíce kontroverzní částí se stala otázka legalizace interrupce. Podle § 144–145 trestního zákoníku z roku 1852 bylo umělé přerušování těhotenství (včetně pokusu) protiprávním činem se sazbou od šesti měsíců do pěti let odnětí svobody. Sociální demokracie věděla, že se problematikou legalizace umělého přerušování těhotenství dostává na tenký led. Nicméně nechtěla a nemohla ignorovat stále intenzivnější hlasy pro legalizaci interrupce ve vyspělých státech západní Evropy, včetně Rakouska. Uvnitř SPÖ požadovali především zástupci nastupující generace a část žen, aby vláda předložila návrh příslušného zákona.

²² Stenographisches Protokoll der Nationalrat der Republik Österreich (dále jen Sten. Prot.), XII. Gesetzgebungsperiode (4. 11. 1971–4. 11. 1975), 2. Sitzung, 27. 4. 1970, s. 12–13.

²³ Sten. Prot., XIII. Gesetzgebungsperiode (4. 11. 1971–4. 11. 1975), 50. Sitzung, 8. 7. 1971, s. 3869–3897.

²⁴ BGBl. Nr. 273/1971, Bundesgesetz vom 8. Juli 1971, mit dem das Strafgesetz, die Strafprozeßordnung und das Gesetz über die bedingte Verurteilung geändert und ergänzt werden (Strafrechtsänderungsgesetz 1971), 80. Stück, s. 1477–1485.

²⁵ KRIECHBAUMER, R. *Die Ära Kreisky. Österreich 1970–1983 in der historischen Analyse, im Urteil der politischen Kontrahenten und in Karikaturen von Ironismus*. Wien – Köln – Weimar: Böhlau Verlag, 2004, s. 48.

²⁶ K parlamentním volbám 1971 nejpodrobněji HÖLZL, *op. cit.*, s. 162–172; PLASIL, T. *Klare Verhältnisse für ein modernes Österreich. Die Nationalratswahlen 1970 und 1971. Die Radio-Berichterstattung des ORF über Wahlkampf und Wahltag bei den Nationalratswahlen 1970 und 1971*. B. m.: Technisches Museum, b. r., s. 51–69.

²⁷ Sten. Prot., XIII. GP, Beilage Nr. 30, Regierungsvorlage, Bundesgesetz vom XXXXXXXXXX über die mit gerichtlicher Strafe bedrohten Handlungen (Strafgesetzbuch - StGB).

²⁸ WIRTH, *op. cit.*, s. 419–420.

Bruno Kreisky otevření kontroverzní problematiky dokonce pokládal za chybu, neboť se obával poškození vztahu SPÖ s katolickou církví. Zpočátku se opatrněji vyjadřoval rovněž Christian Broda, když se přimlouval za tzv. indikační řešení (*Indikationslösung*), tj. přerušeni těhotenství výlučně z lékařských, sociálních nebo etických důvodů. V důsledku konstantně odmítavého stanoviska katolické církve k jakékoli interrupci, Kreisky i Broda vážavě podpořili stanovisko Herthy Firnbergové. Ministryně pro vědu a výzkum požadovala legalizaci interrupce bez nutnosti uvedení důvodu (*Fristenlösung*).²⁹

Po dlouhé interní diskusi vládní strana podpořila dekriminalizaci umělých potratů bez udání důvodu. Rezoluce sjezdu SPÖ konaném v dubnu 1972 v korutanském Villachu zapříčinila další eskalaci vnitropolitické diskuse.³⁰ Katolická církev prostřednictvím konference biskupů označila interrupci za vraždu. Negativní stanovisko zaujali rovněž opoziční lidovci, kteří se několikrát důrazně vyslovili pro bezpodmínečnou ochranu ještě nenarozeného dítěte.

Následovaly další měsíce diskusí napříč politickým spektrem. Ve dnech 27. až 29. listopadu 1973 rozhodovalo o osudu návrhu trestního zákona plénum Národní rady. V jedné z nejdelších a nejkomplikovanějších rozprav v historii rakouského parlamentarismu nechyběla kontroverzní a místy i vyhrčená debata. Nový trestní zákoník pomohly schválit výlučně hlasy sociální demokracie v poměru 93:88, přičemž ve srovnání s původním návrhem došlo ke 155 změnám. Zároveň SPÖ odmítla návrh Svobodných, aby o novém trestním zákoníku rozhodovali voliči prostřednictvím lidového hlasování.³¹ Schválený právní normativ umožňoval podstoupení umělého přerušeni těhotenství po předchozí konzultaci lékařem do tzv. nidace, tj. zhruba 12 týdnů ode dne uhnízdění vajíčka v děloze. S výjimkou ohrožení života těhotné nemohl být žádný lékař k takovému zákroku ani nucen, ani sankcionován v případě odmítnutí provedení interrupce.

Po souhlasu Národní rady vstoupila do legislativního procesu Spolková rada. Na konci roku 1973 většinou jednoho hlasu trestní zákoník odmítla, čímž využila suspenzivního veta. Právní normativ se proto vrátil zpět do Národní rady. Ta však své stanovisko potvrdila 23. ledna 1974 opětovným souhlasem. Mezitím lidovci podpořili žalobu k ústavnímu soudu podanou spolkovou zemí Salcbursko, dovolávaje se přitom článku dva Evropské konvence o lidských právech (právo na život). Dne 11. listopadu 1974 Spolkový ústavní soudní dvůr zamítl uvedenou stížnost.³²

Nový trestní zákoník o 324 paragrafech, včetně legalizace umělého potratu vstoupil v platnost 1. ledna 1975.³³ Dekriminalizace interrupce je také v ostatních vyspělých evropských státech vnímána jako krok směřující k posílení práv žen ve společnosti. Větší část rakouských žen přijetí příslušného zákona přivítala, jiná označovala umělé přerušeni těhotenství za nemorální.

Na konci roku 1975 inicioval spolek Akce život (*Aktion Leben*) „Petici za záchranu lidského života“. Podepsalo ji rekordních 895 665 občanů, tj. zhruba 18 % tehdejších

²⁹ KRIECHBAUMER, *Ära*, s. 170; FISCHER, *op. cit.*, s. 102, 104, 108.

³⁰ SOZIALISTISCHE PARTEI ÖSTERREICHS. *Protokoll des Bundesparteitag 1972, Villach, Kongresshaus, Nicolaigasse, 17.–19. 4. 1972*. Wien: Vorwärts AG, 1972.

³¹ Sten. Prot. XII. GP., 27.–29. 11. 1973, 84. Sitzung, s. 7949–8184. K 155 změnám vládního návrhu srovnaj projev poslance Karla Reinharta (SPÖ), s. 7967.

³² KRIECHBAUMER, *Strafrechtsreform*, s. 241–245.

³³ BGBl. Nr. 60/1974, Strafrechtsgesetzbuch (StGB), 21. Stück, s. 641–692.

oprávněných voličů, nad čímž nemohli mávnout rukou ani vládnoucí socialisté. Třebaže nezabránili projednávání výsledku petice na půdě parlamentu, využili v dubnu 1977 absolutní většiny mandátů v Národní radě a návrh zákona na ochranu života i pozměňovací návrhy k trestnímu zákoníku s ohledem na interrupci vznesené lidovci a Svobodnými bryskně odmítli.³⁴

Další zásadní reformy probíhaly postupně v oblasti rodinného práva. První „vlastovku“ představovalo zlepšení postavení nemanželských dětí ve společnosti.³⁵ Následovalo snížení věkové hranice plnoletosti z 21 na 19 let.³⁶ Jednou z nejpodstatnějších reforem rodinného práva znamenalo přijetí Zákona o novém uspořádání osobních právních účinků manželství (*Bundesgesetz über die Neuordnung der persönlichen Rechtswirkungen der Ehe*). Ministerstvo spravedlnosti na něm začalo pracovat v létě 1970. Vláda předložila příslušný návrh zákona Národní radě až o tři roky později. Myšlenku partnerské rovnoprávnosti v manželství podporovala značná část veřejnosti i všechny parlamentní politické strany. Národní rada schválila jeden z nejdůležitějších zákonů reformy rodinného práva jednohlasně, a to na zasedání 1. července 1975. S účinností od 1. ledna 1976 došlo k nabytí platnosti zákona nahrazujícího jednoznačně diskriminační ustanovení § 91 a 92 ABGB. Zakotvoval princip stejných práv v manželství pro muže i ženu. Oba se mohli podílet na chodu domácnosti a činit společná rozhodnutí v manželství. Muž neměl právo zakázat manželce vykonávat určitá povolání. Žena se mohla svobodně rozhodnout, zda po svatbě přijme manželovo příjmení nebo zvolí přechýlenou formu obsahující také její dívčí příjmení. V případě rozvodu stanovil zákon princip dělbý společně nabytého majetku.³⁷

V mezinárodním kontextu dobově ojedinělý Zákon o zálohách na výživné (*Unterhaltsvorschussgesetz*) stanovil vyživovatelům, zpravidla otcům, povinnost přispívat na výživné nezletilým dětem. Neplnil-li vyživovatel uvedenou povinnost, mohl stát od něho dlužnou částku vymáhat.³⁸ Zákon o změnách dědického práva manželů, manželského majetkového práva a rozvodového práva (*Bundesgesetz über Änderungen des Ehegattenerbrechts, des Ehegüterrechts und des Ehescheidungsrechts*) nahrazoval do té doby platnou domněnku, že majetek nabytý během manželství pochází výlučně od muže. V případě zániku manželství došlo rozdělení společně nabytého majetku.³⁹ Reforma rozvodového práva umožnila ukončení manželství po vzájemné dohodě. Navíc existovala možnost rozvodu, pokud jeden z manželů byl proti dohodě o ukončení manželství, a to v případě, že manželský svazek nefunguje nejméně šest let.⁴⁰

³⁴ KRIECHBAUMER, *Ära*, s. 167.

³⁵ BGBl. Nr. 342/1970, Bundesgesetz vom 30. Oktober 1970 über die Neuordnung der Rechtsstellung des unehelichen Kindes, 87. Stück, s. 1797–1805.

³⁶ BGBl. Nr. 108/1973, Bundesgesetz vom 14. Feber 1973, mit dem Bestimmungen über die Geschäftsfähigkeit und die Ehemündigkeit geändert werden, 26. Stück, 691–695.

³⁷ BGBl. Nr. 412/1975, Bundesgesetz vom 1. Juli 1975 über die Neuordnung der persönlichen Rechtswirkungen der Ehe, 134. Stück, s. 1773–1775.

³⁸ BGBl. Nr. 250/1976, Bundesgesetz vom 20. Mai 1976 über die Gewährung von Vorschüssen auf den Unterhalt von Kindern (Unterhaltsvorschussgesetz), 73. Stück, s. 1003–1007.

³⁹ BGBl. Nr. 280/1978, Bundesgesetz vom 15. Juni 1978 über Änderungen des Ehegattenerbrechts, des Ehegüterrechts und des Ehescheidungsrechts, 97. Stück, 1663–1678.

⁴⁰ BGBl. Nr. 303/1978, Bundesgesetz vom 30. Juni 1978 über eine Änderung des Ehegesetzes, 108. Stück, s. 1727.

V kontextu právních reforem během Kreiského éry překvapí téměř opomíjená problematika pracovních podmínek žen. Rakouský historik Peter Berger přitom upozorňuje na extrémně konzervativní pohled společnosti na roli žen v běžném životě. Ještě v průběhu osmdesátých let minulého století dvě třetiny obyvatel alpského státu souhlasily s tezí, že mužovo místo je v zaměstnání, zatímco žena by měla věnovat svoji pozornost domácnosti a sporáku. Navíc vyššímu zapojení žen bránila i rigidně fungující péče o děti předškolního a školního věku neumožňující účinně skloubit rodinu a zaměstnání.⁴¹

Na konci sedmdesátých let 20. století iniciovala sociální demokracie počátky systematické politiky na podporu žen (*Frauenpolitik*) existující dodnes.⁴² Strana se opírala o vysokou důvěru elektorátu, když dokázala třikrát po sobě získat v parlamentních volbách absolutní většinu mandátů v Národní radě. V rámci personálně nejpočetnější vlády od konce 2. světové války vyčlenil spolkový kancléř B. Kreisky hned dvě státní sekretářky pro záležitosti žen. Přispěl tím k emancipaci politiky na podporu žen od tradičně pojaté rodinné politiky.⁴³ Johanna Dohnalová⁴⁴ zastávala funkci státní sekretářky pro všeobecné otázky žen. Na počátku devadesátých let byla dokonce jmenována spolkovou ministryní pro otázky žen působící v rámci Úřadu spolkového kancléřství (*Bundeskanzleramt*). Její vládní kolegyně Franziska Fastová⁴⁵ převzala v listopadu 1979 problematiku zaměstnaných žen.

Období stagnace

Od poloviny osmdesátých let do konce tisíciletí se ženská otázka odvíjela na půdorysu obnovené spolupráce SPÖ a ÖVP na spolkové úrovni. Velká koalice pokračovala v oddělení politiky na podporu žen a rodinné politiky. Na straně jedné usilovala o pokračující emancipaci ženy od manžela a rodiny, na straně druhé posílila její pozici v rámci rodiny. Nepochybně k tomu přispělo například zavedení skutkové podstaty znásilnění v manželství a partnerství do trestního zákoníku i možnost rovnoprávné mateřské dovolené pro muže a ženy.⁴⁶

V devadesátých letech zasáhla do právních předpisů ve vztahu k ženám přístupová jednání, resp. vstup Rakouska do Evropské unie. Amsterdamská smlouva (1997) zavazovala členské státy podporovat zrovnoprávnění mužů a žen ve všech oblastech života a dbát na prosazení opatření, které by odstranily diskriminaci s ohledem na pohlaví, rasu,

⁴¹ BERGER, P. *Kurze Geschichte Österreichs im 20. Jahrhundert*. Wien: WUV 2007, s. 336–338. Tuto hypotézu potvrzují i příslušná statistická data DÖRFLER, – WERNHART, *op. cit.*, s. 54–55.

⁴² ROSENBERG, S. Frauen- und Gleichstellungspolitik. In: DACHS, H. et al. (hrsg.). *Politik in Österreich. Das Handbuch*. Wien: Manz Verlag, 2006, s. 745–746.

⁴³ Tamtéž, s. 747.

⁴⁴ Johanna Dohnalová (1939–2010), 1973–1979 členka vídeňské obecní rady, od listopadu 1979 do prosince 1990 státní sekretářka v Úřadě spolkového kancléře, od prosince 1990 do dubna 1995 ministryně bez portfeje. K činnosti Johannu Dohnalové srov. ZACH, A. *Zur Geschichte des österreichischen Staatssekretariates für allgemeine Frauenfragen. Entstehungsbedingungen, Gründung und Aktivitäten bis zum Ende der Alleinregierung der SPÖ 1983*. Wien: Phil. Diplomarbeit, 1991; popularizačně laděnou biografii FEIGL, S. *Was gehen mich seine Knöpfe an? Johanna Dohnal. Eine Biografie*. Wien: Ueberreuter, 2002.

⁴⁵ Franziska Fastová (1925–2003), od listopadu 1979 do května 1983 státní sekretářka na Ministerstvu pro sociální správu.

⁴⁶ FEIGL, S. *Factsheet. 150 Jahre Frauenrechte in Österreich*. Wien: Bundesministerium für Arbeit, Soziales und Konsumentenschutz, b. r., s. 12–13.

náboženství, postižení, etnický původ nebo sexuální orientaci.⁴⁷ Přijetí Amsterdamské smlouvy iniciovalo změnu rakouské Spolkové ústavy. V článku 7, odstavci 2 alpský stát závazně prohlašuje: „Spolek, země a obce se zavazují ke skutečné rovnosti mezi muži a ženami. Opatření na podporu faktické rovnosti mezi ženami a muži, zejména odstraněním vzniklých nerovností, jsou přípustná.“⁴⁸

Přes nesporné posuny v právní oblasti, například přijetím Pracovněprávního doprovodného zákona (*Arbeitsrechtliches Begleitgesetz*)⁴⁹ nebo odstraněním řady diskriminačních ustanovení v oblasti vzdělání zůstalo zrovnoprávnění obou pohlaví pouze na papíře. Přetrvávalo nižší finanční ohodnocení žen oproti mužům za identickou práci. V politice, na úrovni spolkové i zemské, se jejich zastoupení pohybovalo sotva na hranici 20 %, o státních podnicích a soukromých společnostech ani nemluvě. Část veřejnosti proto vnímala opatření na podporu žen jako nedostatečná, rozdíl mezi proklamovaným stavem a skutečností byl i na konci 20. století markantní. Když vláda tehdejšího spolkového kancléře Franze Vranitzkého vyhlásila úspěšný kurz, iniciovala nadstraničká platforma Nezávislého ženského fóra (*UnabhängigenFrauenForum*) petici s výrazně feministickým akcentem. Požadovala minimální roční mzdu 15 000 šilinků hrubého, zrovnoprávnění částečného a celého pracovního úvazku, zrovnoprávnění žen v oblasti státního vzdělání, příspěvek na rodičovskou dovolenou po dobu dvou let; nárok na garantovanou penzi od státu ve výši existenčního minima, nezvyšování věkové hranice odchodu do starobního důchodu až do okamžiku faktického zrovnoprávnění žen ve všech oblastech života a společnosti. Petici ve dnech 7.–14. dubna 1997 podpořilo svými podpisy 644 665 občanů, což představovalo 11,17 % oprávněných voličů. Požadavky zde vznesené se dostaly do popředí společenské diskuse a několikrát je projednávala také Národní rada, v praxi se některé z nich promítly do pracovněprávní oblasti.⁵⁰

Závěr

Na nerovnoprávném postavení žen v rakouské společnosti nic nezměnilo ani zavedení všeobecného volebního práva bezprostředně po konci 1. světové války. Období první republiky přineslo jen nesmělé pokusy legalizovat umělé potraty a zrovnoprávnit muže a ženu v manželství. Ani druhá rakouská republika nebyla zpočátku zlepšení právního postavení žen nakloněna, třebaže si jak lidovci, tak sociální demokraté uvědomovali existenci několika archaických ustanovení ještě z dob 19. století. Teprve během éry

⁴⁷ ROSENBERG, *op. cit.*, s. 748.

⁴⁸ Cit. dle: *Gesamte Rechtsvorschrift für Bundes-Verfassungsgesetz, Fassung vom 31. 1. 2022, článek 7, odstavec 2.* In: *Rechtsinformation des Bundes* [online]. Dostupné na: <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10000138>. [cit. 31. 01. 2022].

⁴⁹ BGBl. Nr. 833/1992, Bundesgesetz, mit dem arbeitsrechtliche Begleitmaßnahmen zur Pensionsreform durch Änderung des Mutterschutzgesetzes 1979, des Eltern-Karenzurlaubsgesetzes, des Hausbesorgergesetzes, des Allgemeinen Sozialversicherungsgesetzes, des Gleichbehandlungsgesetzes, des Arbeitsverfassungsgesetzes, des Angestelltengesetzes, des Gutsangestelltengesetzes, des Arbeiter-Abfertigungsgesetzes, des Hausgehilfen- und Hausangestelltengesetzes, des Arbeitszeitgesetzes, des Arbeitslosenversicherungsgesetzes 1977, des Urlaubsgesetzes und des Entgeltfortzahlungsgesetzes getroffen werden (*Arbeitsrechtliches Begleitgesetz — ArbBG*), 285. Stück, s. 4609–4624.

⁵⁰ V kontextu rozvoje přímé demokracie a genderové politiky srov. ROSENBERGER, S. *Direkte Demokratie und Geschlechtspolitik.* In: WOLFGRUBER, E. – GRABNER, P. (hrsg.). *Politik und Geschlecht. Dokumentation der 6. Frauenringvorlesung an der Universität Salzburg WS 1999.* Wien – Innsbruck: Studien Verlag, 2000, s. 103–140.

sociálně demokratického kancléře Bruna Kreiského proběhly podstatné reformy v oblasti trestního a rodinného práva, včetně kontroverzní otázky legalizace umělého přerušování těhotenství. Právě otázka dekriminálizace interrupce značně rozdělovala obě nejsilnější politické strany.

Navzdory zásadnímu zlepšení postavení žen ve společnosti přetrvává rozdíl mezi platnou legislativou a skutečným stavem reflektovaný také širší veřejností, a to i v probíhající 21. století. Důkazem může být v říjnu 2020 provedený průzkum veřejného mínění agenturou Karmasin Research & Identity. Pouze pětina dotázaných žen souhlasila s tvrzením o rovnoprávném postavení obou pohlaví ve všech oblastech života. 84 % respondentek uvedlo, že musí vyvinout větší úsilí než muži k dosažení stejného výsledku, s čímž souhlasilo dokonce 57 % dotázaných mužů.⁵¹ Rovné možnosti získat vedoucí pozice ve veřejném i soukromém sektoru, stejné finanční hodnocení za identickou práci bez ohledu na pohlaví, účinné skloubení péče o rodinu a výkonu zaměstnání zůstávají proto nadále cílem i úkolem pro další generace rakouské společnosti.

⁵¹ ORF. Österreicherinnen glauben nicht an ihre Gleichberechtigung. In: news@ORF.at. [online]. Dostupné na: <https://orf.at/stories/3184314/>. [cit. 31. 01. 2022].